

Specialisten jonge kind: theoretisch deskundig en praktisch bekwaam

Cobi Boomsma en Wieke Bosch

De kinderen van groep 1-2 zijn al even bezig, als juf Eline de huishoek bezoekt. 'Zo, gaat alles goed met Bello? Ik zie dat jullie eten voor hem hebben klaargezet!'. Eline gaat zitten en neemt Bello, de hond, op schoot. 'Hebben jullie hem al uitgelaten?' Ze pakt daarbij de staart van Bello en tilt hem wat omhoog ... ze voelt met een veelbetekenende blik aan haar eigen broek. 'Ik geloof echt dat dat nodig is, want het lijkt erop dat Bello op mijn broek heeft geplast ...' De kleuters reageren onmiddellijk: 'Jeetje, snel ... Bello moet naar buiten!' Een van de kinderen trekt Bello voort aan zijn oor om hem uit te laten. Eline gaat verder met andere kinderen uit haar klas. Even later ziet ze Bello weer uitgelaten worden, maar nu wordt hij niet meer aan zijn oor voortgetrokken: de kinderen hebben een riem gemaakt door een sjaal om zijn nek te binden.

Een leerkracht grijpt een spontaan ontstane situatie in de klas aan om vragen bij kinderen op te roepen en een gesprekje op gang te brengen, waarbij allerlei concrete handelingen worden uitgevoerd. Ze nodigt de kinderen hierbij uit tot meepraten.

De leerkracht werkt geen vooraf vastgestelde doelen af, maar probeert de ontwikkeling op een indirecte manier te stimuleren. Dat doet ze in dit geval door materiaal (een ontwikkelingsstimulerende omgeving) en door dialoog. Criterium is dan of het spel evolueert, of het spel zich naar een hoger niveau ontwikkelt. De leerkracht jonge kind is degene die deze evolutie zowel kan waarnemen (observeren) als beïnvloeden (vakkennis). Het

lijkt simpel, maar specifieke kennis en vaardigheden zijn nodig om spel, dus ontwikkeling, goed te kunnen begeleiden.

Het spel centraal

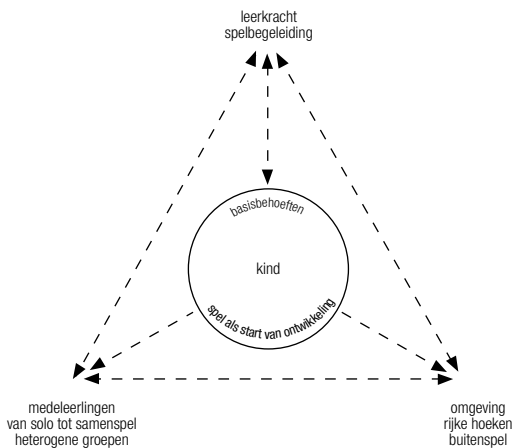
Spel is voor jonge kinderen de basis van leren. Het spelend leren van het kind is leidraad bij het handelen van de leerkracht. Het beeld uit een groep 1-2 dat in de introductie van dit artikel geschetst wordt, geeft dit duidelijk weer: de leerkracht speelt *in* op en speelt *mee* met het spel van de kinderen. De kinderen passen het 'geleerde' toe in het vervolg van hun spel.

Jonge kinderen leren op een andere wijze dan oudere

kinderen. De situaties waarin ze leren zijn ook verschillend. Kleuters leren door spontane activiteiten die hen boeien. Juist die activiteiten, kunnen een rijke bron aan leerprocessen bieden. Denk bijvoorbeeld aan het rollenspel en de bijdrage die het levert aan de brede ontwikkeling. (zie Janssen-Vos, 2008)

Het volgende schema geeft de cruciale plaats van het spel aan bij de ontwikkeling van jonge kinderen.

Uit: Boomsma, C. en Bosch, W. (2009). *Onderwijs aan het jonge kind ... een vak apart*. Baarn: HBuitgevers.

Spel komt tegemoet aan de basisbehoeften van jonge kinderen: ze ontdekken wie ze zijn en wat ze willen. Spelend leren kinderen omgaan met hun omgeving en met andere kinderen. Spelend en onderzoekend verkent het jonge kind een steeds groter wordende wereld. Deze manier van leren past bij hun ontwikkelingsfase. Van de leerkracht worden dan zowel kennis als specifieke vaardigheden verwacht om de kleuter te begeleiden op zijn ontdekkingstocht (zie schema). Of zoals Diny van der Aalsvoort (2009) zegt: '(...) om zich het leven eigen te maken'.

Adequate begeleiding

Onderwijs geven is een kunst en een kunde. Als leerkracht basisonderwijs moet je dan ook kennis (de kunde) en vaardigheden (de kunst) bezitten waardoor en waarmee je in staat bent om kinderen te leiden en begeleiden. Die kennis moet verschillende domeinen bestrijken en moet ook op verschillende niveaus gehanteerd worden. Het gaat dan om meer dan bekend zijn met 'leuke' activiteiten voor jonge kinderen.

Die kennis moet zowel op theoretisch, op methodisch als op praktisch niveau aanwezig zijn (Expertgroep Kwaliteit Lerarenopleiding Primair Onderwijs 'Koersen op Meesterschap' 2004)

Kennisbasis nader uitgewerkt

Als we het hebben over kennis met betrekking tot de kinderen, dan bedoelen we dat de leerkracht op de hoogte moet zijn van datgene wat in de ontwikkelingspsychologie bekend is over kinderen op de basisschool. Om nog maar even een oude indeling van stal te halen, leerkrachten moeten weten wat de belangrijke ontwikkelingspsychologische kenmerken zijn van de peuter, de kleuter, het schoolkind en de adolescent. Voor onze doelgroep is een brede kennis van de identiteitsontwikkeling van kleuters het belangrijkste. Hierbij speelt de belevingswereld en van daaruit de leerbehoefte van de kleuter, de wijze waarop hij de wereld ontdekt, een cruciale rol. Een leerkracht die hier kennis over heeft, kan samen met de kinderen inspirerende en creatieve activiteiten ontwerpen die passen binnen hun wereld en die uitdagen om een bredere wereld te ontdekken.

In de kleine kring gaat het gesprek over de vakantie. Rianne heeft een foto meegenomen van windmolens. Zij vertelt over de windmolens die zij gezien heeft. Ze snapt niet zo goed waarom die molens zo hoog zijn en waarom er zulke grote ronddraaiende 'dingen' aan zitten. Natuurlijk verwacht ze een reactie van de leerkracht.

De leerkracht kan op verschillende manieren reageren, bijvoorbeeld:

- 'Dat is wel erg ingewikkeld Rianne. Als jullie in groep 7 zitten leer je daar vast meer over.'
- 'Leuk Rianne, wie heeft er ook een foto meegenomen over de vakantie?'
- 'Ja, dat zijn windmolens, die zie je ook in ons land. Wie heeft er ook wel eens windmolens gezien?'
- 'Wat zie je op deze foto? Weten jullie waarom windmolens gemaakt zijn?'
- 'Kun je de wind voelen, als je buiten bent? Zullen we dat eens proberen?'

In dit voorbeeld zijn slechts vijf verschillende mogelijkheden beschreven waarop een leerkracht basisonderwijs kan reageren. Als de kennisbasis van deze leerkracht voldoende breed is, zal zij de eerste twee mogelijkheden links laten liggen. De andere reacties spelen alle in op de leerbehoefte van Rianne: zij wil meer weten over windmolens. Dat past ook binnen de ontwikkelingsfase waarin Rianne zich bevindt. Ze is nieuwsgierig naar de wereld om haar heen.

Ook komen hier de beide andere elementen van de kennisbasis, het leren en leerinhouden, aan de orde. Een leerkracht die kennis heeft van leerinhouden, in dit geval van windmolens, techniek en windrichtingen, durft ook samen met de kinderen het avontuur aan te gaan om

Cruciaal is dat leerkrachten jonge kind kennis hebben van:
a de kinderen
b het leren
c de leerinhouden

zich te verdiepen in het verschijnsel windmolens. Ook heeft deze leerkracht kennis van de manier waarop jonge kinderen leren, namelijk aansluitend bij hun beleavingswereld. Concreet ingaan op wat er gezien, gehoord en gevoeld wordt en waar mogelijk zintuigen inschakelen om het leereffect te versterken. Deze leerkracht is vaardig om kinderen te ondersteunen in hun ontwikkeling.

Tot de kennisbasis van de leerkracht hoort ook kennis over het leren. Hoe leren mensen en vooral, hoe leren jonge kinderen? Leerkrachten onderbouw vinden kennis over hoe kinderen leren in studieboeken leer- en ontwikkelingspsychologie. Het leren van kinderen wordt daarin vanuit verschillende theoretische invalshoeken belicht. Vaardigheid betekent hier bekwaam zijn om deze theoretische kennis te vertalen en toe te passen in praktische situaties. Spel is binnen het leren van jonge kinderen de centrale activiteit. Vanuit het spel leert het kind zijn wereld kennen. Volgens de psycholoog Jean Piaget gebeurt dit doordat het kind eerst nieuwe ervaringen *assimileert*. Het kind past nieuwe kennis aan bij datgene wat hij al weet. Bijvoorbeeld: een koe heeft vier poten, dus alle dieren met vier poten zijn koeien. Later wordt er *geaccommodeerd*, nieuwe kennis wordt toegevoegd en de bestaande kennis wordt verbreed. Het kind weet nu dat er behalve koeien ook andere dieren (die een andere naam hebben) zijn die vier poten hebben. De cognitieve ontwikkeling van kinderen is volgens Piaget een voortdurend proces van assimilatie en accommodatie.

Gudo is politieagent. Hij heeft een pet op en loopt met een aantal blaadjes papier rond in de klas. Hij schrijft bekeuringen uit, dat is voor hem namelijk het belangrijkste wat een politieagent doet. Gudo bevindt zich in de fase van de 'rolgebonden handelingen' waarin er meestal niet wordt samengespeeld. Het toekomstige rollenspel wordt als het ware geoefend met behulp van passende attributen. Gudo geeft dan ook de meeste kinderen in de klas een bekeuring en let niet op hun reacties. Totdat Lidwien zegt: 'Dat kan niet, je kunt mij niet bekeuren, want ik ben de koningin en die is de baas, ook over de politie.' Gudo staat met zijn mond vol tanden. Het lukt hem niet om hierop in te spelen, hij stapt uit zijn spel.

Wat hier gebeurt is dat Gudo niet in staat is om te accommoderen, hij kan nog geen nieuwe kennis toevoegen en deze gebruiken in zijn spel. Wat kan de leerkracht nu doen? De leerkracht die treedt in de voetsporen van Piaget, zal Gudo tijd- en spelmogelijkheden geven en erin geloven dat hij na verloop van tijd gaat accommoderen. De leerkracht die zich meer thuis

voelt bij de theorie van psycholoog en filosoof Vygotsky, zal een gesprek met Gudo aangaan en in dialoog met hem het spel opnieuw spelen, waarbij zij, als een *teacher in role*, de koningin is. Zij begeleidt Gudo concreet in het ontwikkelen van nieuwe spelmogelijkheden. Kennis over leren wordt gebruikt bij de vaardigheid om het spel van het kind te verbreden en te verdiepen.

Tot slot kennis over de leerinhoud. Vaak wordt gedacht dat leerinhouden met betrekking tot de vakgebieden thuishoren bij de midden- en bovenbouw. Kerndoelen (waarin gerefereerd wordt aan leerinhouden) gelden echter ook voor de onderbouw, uiteraard toegepast op verschillende niveaus. Kennis van alle vakgebieden van het basisonderwijs wordt ingebed in de activiteiten die in de onderbouw aan bod komen. Wij pleiten er nadrukkelijk voor om in de onderbouw geïntegreerd te spelen en te werken binnen activiteitsgebieden in plaats van les te geven vanuit vakgebieden zoals in de midden- en bovenbouw vaak gebeurt. In activiteiten komt de inhoud van de verschillende vakgebieden in samenhang aan de orde. Het gemakkelijkste is dat te illustreren aan thematisch onderwijs.

Het thema 'Ik ga op reis' is een thema dat veel mogelijkheden biedt voor een geïntegreerd aanbod. Met de vakantie net achter de rug zijn veel kinderen op reis geweest: met auto, vliegtuig, trein, boot, etc. Het thema lokt uit tot spelen en leren en geeft tegelijkertijd voldoende houvast en structuur.

Bij het werken met betekenisvolle thema's zoals 'Ik ga op reis' kunnen veel aspecten uit verschillende vakgebieden geïntegreerd worden: taal (uitbreiding van de woordenschat), luisteren en vertellen, gecijferdheid (de andere valuta in het vakantie-land) en het 'meten' van afstanden enzovoort komen aan de orde. De leerkracht

gaat in op de nieuwe begrippen (paspoort, reisbureau, ticket) in de betekenisvolle situatie binnen het thema. Taal wordt gekoppeld aan het handelen. Door aan te sluiten bij het handelen van het kind, zal het niveau in taalaanbod begrijpelijk en interactief zijn. Een goede leerkracht hoort en begrijpt de opmerkingen van de kleuters. Zij krijgt ze als het ware op een presenteerblaadje door hen aangereikt. Kinderen ontwikkelen taal in interactie, in gesprekken met anderen. We bieden hen ruimte bij de dagelijkse activiteiten. De leerkracht heeft tot taak om adequaat te reageren en de kinderen zo een stapje verder te brengen.

Bouwen aan het fundament

Vorm en inhoud van het onderwijs aan jonge kinderen zijn het fundament waarop later leren plaatsvindt. Dit fundament moet jaren meegaan en moet dan ook stevig en duidelijk zijn ...

Bron: Bosch, W. en Boomsma, C. (2009). 'Onderwijs aan het jonge kind ... een vak apart'.

Het citaat vergelijkt de ontwikkeling van kinderen tijdens hun kleuterfase met het leggen van een fundament, een fundament waarop gebouwd kan worden.

Volgens een aantal wetenschappers, onder anderen Wilna Meijer (HJK, april 2009) ontbreekt specifieke kennis met betrekking tot het jonge kind, specifieke kennis waarmee dat fundament vorm gegeven kan worden. Zij wijdt dit onder andere aan het feit dat leerkrachten basisonderwijs die nog een opleiding voor kleuterleidster hebben gevolgd, het onderwijsveld aan het verlaten zijn.

We richten onze blik dan ook op de pabo, naast de basisschool de plaats waar die specialistische kennis overgedragen moet worden. Ook op de pabo's verdwijnt een generatie docenten die in veel gevallen hun professionele loopbaan gestart zijn als leerkracht jonge kind, als kleuterleidster. Deze docenten hebben de kennis vanuit de vroegere opleiding voor kleuterleidster gecombineerd met de nieuwste inzichten vanuit verschillende disciplines. In curricula van pabo's moet de kennis over het onderwijs aan jonge kinderen een herkenbare plaats houden, ook als genoemde generatie docenten van hun pensioen gaat genieten. Studenten van de lerarenopleiding primair onderwijs kunnen deze kennis over de ontwikkeling van jonge kinderen niet missen. Zij willen houvast en duidelijkheid, want als je niet geleerd hebt hoe vorm te geven aan het onderwijs aan het jonge kind en je je niet bewust bent vanuit welke visie je wilt werken, dan ga je zelf op zoek. Het onderwijs verschaamt dan tot het overnemen van kant-en-klare lessen en ideeetjes uit een methode en/of van internet.

Daarnaast signaleren we de invloed vanuit programma's voor voor- en vroegschoolse educatie. Deze programma's (zeker de wat oudere) richten zich sterk op cognitie. Programmatisch werk neemt steeds meer de plaats in van spel. Het jonge kind wordt daarmee, aldus Meijer, veel ontnomen: spelen, rust en initiatief. Prof. Dr. Louis Tavecchio gaf in een interview (HJK 2009) te kennen dat er een disbalans dreigt te ontstaan tussen cognitieve doelen en het streven naar een optimale, meer omvattende, brede ontwikkeling. Hij pleit voor het aanbieden van een stimulusrijke omgeving, waarin kinderen volop kunnen spelen en waarbij interactie tussen kinderen en volwassenen van essentieel belang zijn.

Ook het kijken over grenzen, wij bedoelen hier letterlijk de landsgrenzen, is verrijkend om de professie van basisschoolleerkracht gespecialiseerd in onderwijs aan het jonge kind een bredere (en soms letterlijk 'ruimere') inhoud te geven.

In navolging van artikelen van Sieneke Goorhuis-Brouwer, Wilna Meijer en anderen in *De wereld van Het Jonge Kind*, waarin gesproken wordt over het gebrek aan kennis over onderwijs aan jonge kinderen, hebben wij met dit artikel in grove lijnen (en in ons boek uitgewerkt) aangegeven dat onderwijs aan jonge kinderen een toekomst heeft. Wij zijn ervan overtuigd dat ook in de 21ste eeuw leerkrachten en studenten theoretisch deskundig en praktisch bekwaam zullen zijn op het specialistische gebied van het onderwijs aan het jonge kind. We pleiten voor een brede kennisbasis waarin zowel het verleden, het heden, als de toekomst een rol spelen. Het boek *Onderwijs aan het jonge kind ... een vak apart* biedt hiertoe een goed fundament. ☀

Literatuur

- Van der Aalsvoort, D. (2009) 'Spel en spelen op de HU'. Lectorale rede. Hogeschool Utrecht
- Bosch, W. en Boomsma, C. (2009) *Onderwijs aan het jonge kind ... een vak apart* Baarn: HBuitgevers
- Janssen-Vos, F. (2008) *Basisontwikkelingen* Assen: Koninklijke van Gorcum b.v.
- Docentennetwerk specialisten jonge kind (2008) 'Competentieprofiel jonge kind'.
- Expertgroep Kwaliteit Lerarenopleiding Primair Onderwijs (2004) 'Koersen op Meesterschap'